

Adatok a Dráva vidék késő középkori és kora újkori kerámiaművességéhez (Terepbejárások a Dráva mentén)

RÓZSÁS MÁRTON

H-7570 Barcs, Krénusz J. u. 16., e-mail: rozsas.barcs@freemail.hu

RÓZSÁS, M.: *Data for the late medieval and early modern ceramics art of the Drava region (Field trips along the Drava).*

Abstract: The author began exploring the archaeological sites of Barcs and its surrounding area in the mid-1970s. This work was of pioneering importance, as research of this nature and depth had not been carried out in this area before. In 1987, the scattered material collected during the visits was transferred to the Dráva Museum in Barcs (today the Dráva Museum of Public Interest). The value of the collection – in addition to its topographical importance – was also enhanced by the fact that it also included eras that were not or barely known from Somogy County. For this study, the following, 14–17th century focused on sites with (also) the location of former settlements: Barcs-Vukovári field, Barcs-Pusztabarcs, Barcs-Szelistye, Barcs-Szili-tanya, Barcs-Drávaszentes-Kenderföld, Barcs-Somogytarnóca-Kistarnóca, Barcs-Somogytarnóca-Alsógyörgyös, Komlósd-Szölőhegy. The presented 13/14–17th century sites are important elements of the medieval settlement network in the area, and their finds significantly help to learn about the characteristics of late medieval and early modern pottery in the Dráva countryside, a topic that has barely been explored in Hungarian ceramics research.

Keywords: field trips, archaeological sites, earthenware pots, Balkan ceramics

Bevezetés

Barcs és környéke kutatásának középpontjában 1989-től a barcsi oszmán palánkvár állt, ugyanakkor tágabb környezetében a többé-kevésbé rendszeres topográfiai kutatások már csaknem két évtizeddel korábban megindultak.¹ A szóban forgó térség egy részén az 1970-es évek közepén történtek terepbejárások a lelőhelyek felkutatására. Ez a munka leginkább a Barcstól észak-északnyugatra eső területre terjedt ki: Jankovich-B. Dénes a Rinya völgyének régészeti lelőhelyeit vizsgálta szisztematikusan.² Megállapításai alapvetőek, de azok az újabb kutatások nyomán ma már bővíthetők és finomíthatók. Barcs és szűkebb környéke régészeti lelőhelyeinek felderítéséhez 1974-ben kezdtem hozzá. Ez a munka úttörő jelentőségű volt, mivel korábban ilyen jellegű és mélységű kutatást ezen a területen még nem végeztek.³ A lelőhelyek a Barcs környéki településtörténet megismeréséhez fontos adatokkal szolgálnak, és – bár szerepelnek Magyarország közhiteles

lelőhely-nyilvántartásában – eddig nem kerültek be kellő súllyal a szakirodalmi köztudatba.

Kutatástörténet és módszer

Az általam Barcs és környékének meghatározott, mintegy 220 km² nagyságú terület egy – Barcs, mint középpont köré húzott – 10–15 km-es sugarú félkörön belül helyezkedik el. (1. ábra) Északi határa körülbelül Csokonyavisonta magasságában húzódik, déli oldalán a Dráva alkot természetes határt. A vizsgált terület mintegy egyharmadát régészeti megfigyelésre alkalmatlan erdő, nádas, mocsaras öntésterület borítja. Különösen a Dráva egykori árterületén lévő bozótos, valamint a Barcstól keletre lévő futóhomokos, erdős felszín jelentett nehézséget a bejárások során. E területek vizsgálata mégis igen fontos, mivel több esetben bebizonyosodott, hogy a futóhomokkal borított felszín alatt olykor stabilabb talajtípus, agyag vagy lösz található. Az eddigi bejárások tapasztalatai szerint egyes történelmi korszakok népessége (pl. késő avar kor, kora Árpád-kor) szívesen telepedett meg a mocsaras

1. ábra. Lelelőhelyek

1. Komlósd-Szölőhegy, 2. Somogytarnóca-Alsógyörgyös,
3. Somogytarnóca-Kistarnóca, 4. Drávaszentes-Kenderföld,
5. Barcs-Vukovári mező, 6. Barcs-Szili-tanya,
7. Barcs-Pusztabarcs, 8. Barcs-Szelistye

¹ A tanulmány a „Településképzési és környezettörténeti kutatások a Dél-Dunántúlon, 1300–1700” c. OTKA projekt (K 72231, 2008-2013, projektvezető: Kovács Gyöngyi) keretében készült. A leletanyag táblái az MTA Régészeti Intézetében (ma HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet) adattárában találhatók. Fotó: Rózsás Márton, Fazekas Fanni, Rajz: Éber Magda, táblaszerkesztés: Éber Magda. Köszönettel tartozom Kovács Gyöngyinek, aki cikkem megírására biztatott és hasznos tanácsaival segítette munkámat.

² Jankovich-B. 1976.

³ Németh 2010, 44.

környezetből olykor csak alig kiemelkedő szárazulatokon, tehát ezek vizsgálata sem hanyagolható el.⁴ Több lelőhely esetében változatos Árpád-kori leletanyag is mutatkozott a felszínen (pl. Vukovári mező), azonban ezeknek a leleteknek az aránya valamennyi lelőhelyen csekély.

Terepbejárásaimat több-kevesebb rendszerességgel, a mezőgazdasági munkák függvényében, többnyire kora tavasszal és késő ősszel végeztem, a Somogy Megyei Múzeum régészeinek szakmai segítségével.⁵ Műszeres (GPS) adatfelvételre akkor még nem volt lehetőségem, csak a terepi adottságok szerint dolgozhattam, a lelőhelyek pontos helyét 1:25.000 léptékű térképen rögzítve. A bejárások során törekedtem arra, hogy egy-egy lelőhelyről az ott előforduló leletanyag mind teljesebb skáláját gyűjtssem be. Mindez hasznosnak bizonyult, hisz a lelőhelyek egy része mára már nagyon nehezen azonosítható a terepen. Az egykor viszonyítási pontokként használt tereptárgyak ugyanis megváltoztak, a dűlőutak többségének nyomvonala áttevődött, vagy maga az út is eltűnt, a távvezetéseket sok esetben áthelyezték. A lelőhelyek állapotában is komoly változások történtek az elmúlt évtizedek alatt. Számos helyet erdősítettek vagy kaszálóként hasznosítanak, így további megfigyelésekre már hosszú ideig nincsen mód. Más helyeket az intenzív mezőgazdasági művelés, a mélyszántás és az altalajlazító használata tett tönkre. Viszonylag jól kutatott, de korántsem teljesen felderített Barcs, Barcs–Drávaszentes, Barcs–Somogytarnóca, Komlósd és Péterhida környéke, a vizsgált területen belül fekvő további községek, így Drávatamási, Drávagárdony, Darány, Istvándi, Szulok és Csokonyavisonta további lelőhelyeinek felkutatása a jövő feladata lesz.⁶ Csak érintőlegesen vizsgáltam Babócsát és közvetlen környékét, mivel ott az évekig folyó kutatások során ez már elkezdődött, és részben meg is történt.⁷ A bejárásaim során gyűjtött szórványos anyag 1987-ben a barcsi Dráva Múzeumba került (ma Dráva Közérdekű Muzeális Kiállítóhely).⁸ A gyűjtemény értékét – topográfiai jelentősége mellett – az is emelte, hogy Somogy vármegyéből addig nem, vagy alig ismert korszakok is megjelentek benne.

Jelen tanulmányhoz a következő, 14–16/17. századi leletanyaggal (is) rendelkező lelőhelyekre – hajdani települések helyszínére – fókuszáltunk (vö. térkép): Barcs–Vukovári mező, Barcs–Pusztabarcs, Barcs–Szelistye, Barcs–Szili–tanya, Barcs–Drávaszentes–Kenderföld, Barcs–Somogytarnóca–Kistarnóca, Barcs–Somogytarnóca–Alsógyörgyös, Komlósd–Szőlőhegy. Közülük kisebb volumenű régészeti feltárás Barcs–Vukovári mező és Barcs–Pusztabarcs lelőhelyeken folyt, ez utóbbi helyszínen – melyet egy homokbánya mára már megsemmisített – csupán leletmentésre, néhány objektum feltárására volt mód.

Települési környezet

Valamennyi vizsgált középkori-kora újkori településhely állandó vízfolyások mellett, több esetben azokkal szinte körülvéve helyezkedett el. Bár a terület korabeli hidrológiai viszonyait kevésbé ismerjük, a jelenlegi terepalakulatok alapján több, azóta megszűnt kisebb időszakos vagy állandó patakka is számolhatunk. A 2. katonai felmérésen (1826–1866) ezek részben még azonosíthatók. Természetesen a Dráva, mint meghatározó vízfolyás uralta a környéket, a számos mellékág által közrefogott ártéri szárazulatok, dombok is kiváló, védett települési környezetet kínáltak. Szinte valamennyi régészeti lelőhelyen megfigyelhető, hogy nem csak egy korszak leletei fordulnak elő. A különböző korszakokból származó leletek alapján jól látszik, hogy a megtelepedés helyszíneinek kiválasztási elvei évezredek óta szinte változatlanok: vízközel, de az áradásoktól védett magaslat vagy térszín, a gazdálkodásra alkalmas terület nagysága, az utak közelsége vagy érintő volta, illetve az átkelőhelyek megléte volt a meghatározó. Jellemző még a terület középkori településképe a viszonylag sűrű, de kisméretű falvak hálózata, csak néhány lelőhely esetében következtethetünk jelentősebb nagyságú településre.⁹ Megállapítható volt, hogy a középkori falvak közül néhánynak az élete az Árpád-korban indult, és a 16. század közepén megszűnt. A pusztulás oka az oszmán hadjáratok és terjeszkedés (az 1532-es hadjárat, Babócsa 1555-ös és Szigetvár 1566-os eleste), mivel a környéket az oszmán hadak Dráva menti felvonulási útvonala érintette. Csupán néhány település élt a hódoltság alatt is, élte túl vagy települt újra. Az ismertett lelőhelyek közül Barcs–Pusztabarcs és Barcs–Somogytarnóca–Kistarnóca sorolható e körbe, ahol ezt az írott források mellett a helyszínen előkerült 17–18. századi kerámiák is alátámasztják.

A bemutatott 13/14–16. századi lelőhelyek fontos elemei a környék középkori településhálózatának, leletanyaguk pedig jelentős mértékben segíti a Dráva-vidéki középkori, kora újkori kerámiaművesség jellemzőinek megismerését, mely téma a magyarországi kerámiakutatásban máig fehér foltnak számít.¹⁰ E Barcs környéki középkori leletanyaggal egyúttal kiegészíthetjük azt a képet is, amely a Berzence környéki terepbejárások idején gyűjtött kerámialeletekből rajzolódott ki. Hangsúlyozni kell, hogy a kerámia mellett változatos az egyéb leletanyag is. Feldolgozandó téma például a térség középkori vasművészete, amire a lelőhelyeken előforduló, helyenként jelentős mennyiségű vassalak utalhat.¹¹

4 Több esetben késő avar kori és kora Árpád-kori kis vasolvasztó telepeket találtunk ezeken a helyeken.

5 Költő László, Honti Szilvia és Németh Péter Gergely segítségét, útmutatásait ezúton is köszönöm.

6 Rózsás Márton: Régészeti adatok Barcs és környéke történetéhez. Barcs, 1987. Dráva Múzeum adattára (a továbbiakban Adattár) 328–87.

7 Lásd Magyar Kálmán vonatkozó közleményeit és tanulmányait a Somogyi Múzeumok Közleményeiben. Lásd még Arató Béla: Babócsa régészeti lelőhelyei. Kézirat. 1982. Adattár. 164–87; Jankovich-B. 1976.

8 A terepbejárásokból származó anyagok részben leltározottak.

9 Elsősorban Barcs–Vukovári mező, Barcs–Pusztabarcs és Barcs–Szilítanya lelőhelyekre gondolunk.

10 Vö. pl. Magyar 1978; Magyar 1994; Magyar 1996; M. Aradi – Rózsás 1994; Kovács 1998.

11 2004-ben Barcs–Tarcapuszta lelőhelyen Költő László végzett szondázó ásatást, ahol egy kisebb, kora középkori vasolvasztó telep nyomai kerültek elő. Sajnos a telepet a mezőgazdasági művelés csaknem teljesen tönkretette. Csokonyavisonta–Nagypuszta és Barcs–Somogytarnóca–Kistarnóca lelőhelyen is jelentős mennyiségű vassalak mutatkozott a felszínen. Rózsás 2018, 313.

Lelőhelyek

Barcs–Vukovári mező

A Barcstól északnyugat felé, Barcs és Barcs-Drávaszent-tes között elterülő mezőrészen található romterületet a hagyomány sokáig a barcsi vár (és a középkori Barcs)¹² helyének tartotta. Az 1992-ben folytatott régészeti kutatások viszont azt bizonyították, hogy egy templommal is rendelkező középkori település – valószínűleg az 1467-ben Barcs, Babócsa és Tarnóca környékén említett *Valko* – maradványai találhatók a mező földje alatt.¹³ Először az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzék említi *Volko* falu plébániáját, akkor papja 3 nagy dénár egyházi tizedet fizetett. 1360-ban, egy peres ügyben *Volko* falu piacáról olvashatunk. 1460-ban Marczali István, 1467-ben a keményfalvi Török család a birtokosa. Ekkor egy oklevél már oppidum *Walko*-ként említi, azaz mezővárosi kiváltságokkal rendelkezhetett. Valószínűsíthető, hogy a Dráva-menti kereskedelmi útvonalak is érintették. Az utolsó ismert okleveles adat a településről 1495-ből való, ekkor adományozta II. Ulászló Báthory Györgynek és Andrásnak többek között *Arannyas*, *Bewlchew*, *Barch*, *Walko* falvakat. Ezután nevével már sem a magyar, sem a török adóösszeírásokban nem találkozunk. Valószínűnek látszik, hogy az első török hadjáratok során elpusztult, és többé nem is települt újra.¹⁴ A helyszínen 1992-ben Aradi Csilla végzett régészeti kutatást, feltárta a középkori falu gótikus templomának maradványait és a körülötte fekvő temető kis részletét.¹⁵ A templom románkori előzményekkel (íves szentélyzáródás) rendelkezett, falait kívül idomtéglás párkányzat, belül festett falfelületek díszíthették. A körülötte fekvő temetőt a kutatás csak kis részben érintette, a településből pedig egyetlen objektum sem került feltárára. A jelen tanulmányban közölt leletanyag saját, az ásatást megelőző, 1974-től végzett terepbejárási gyűjtéséből való. A késő középkori leletek között kavicsos soványítású, kézi korongolt, zömében barna színű fazekak enyhén, illetve erősebben tagolt peremtöredékei, egy vörös agyagú bevagdosott díszű korsófül, egy világos alapon vörössel festett edényoldal, és néhány finoman iszapolt, fehér engobbal bevont pohártöredék (alj, oldal) található. 1986-ban, a területet átvágó közműárok metszetében több Árpád-kori és 15–16. századi objektumot (gödör?) is megfigyeltünk, az utóbbiakból kerültek elő a III. táblán bemutatott leletek, melyek közül kiemelendő egy különlegesen szép, fehér festésű geometrikus motívummal díszített edényváll. A szórványos anyagban a kerámián kívül változatos fémanyagot is találhatunk, késeket, vereteket, nyílcsúcsokat, szegeket, brösslakatot, harangtöredéket stb.¹⁶ (2. ábra)

Barcs–Pusztabarcs

Egy Barcstól északnyugatra mintegy 3 km távolságra emelkedett, napjainkra nagyrészt már elhordott domb te-

2. ábra. Barcs-Vukovári mező. Valkó mezőváros templomának feltárása. 1992.

ületén helyezkedett el a lelőhely. A Dráva régi mellékágai közül kiemelkedő magaslát a környék emberi megtelepedésre leginkább alkalmas helye lehetett egykor. (3. ábra) A domb régóta ismert régészeti lelőhely volt, ahonnan a rézkortól a 19. század közepéig terjedő időszakból ismerünk leleteket. Ezek tanúsága szerint itt lehetett a régi Barcs helye.¹⁷ Egy 1231. évi, a térség akkori településeit említő oklevélben Barcs még nem szerepel¹⁸, 1389-ben a segesdi királynéi birtok tartozéka. Zsigmond király 1417-ben az egész segesdi uradalmat Marczali Dénesnek adományozta. A falu 1495-ben Báthory István nádor tulajdona lett. Az oszmán fennhatóság alatt lévő Barcsot 1598-ban Nádasdy Ferenc szerezte meg, aki hozzákapcsolta szentgyörgyi (Zalaszentgyörgy) uradalmához. (1677-ben Barcs ezzel az uradalommal került a Széchényi-család kezére). 1566-ban Szigetvár elestével Barcs is oszmán uralom alá került, az oszmánok 1567-ben a település határában, a Dráva partján palánkvárat építettek. A település lakóiról és adóiról a magyar adójegyzékek mellett az 1579. évi szigetvári szandzsákösszeírás is fontos adatokat sorol. A régi Barcs 1664 után elnéptelenedett (egy 1671. évi jegyzékben Barcs már nem szerepel), azonban a 17. század végén újratelepült, de

3. ábra. Barcs-Pusztabarcs, a középkori Barcs helye. 1980.

12 Pl. Pesty Frigyes a barcsi előljáróság közlése alapján még úgy tartotta – tévesen –, hogy a Vukovári mezőn fekvő Barcs középkori települése, melynek lakói csak a török háborúk idején menekültek a mocsarak, erdők, folyók által védett új helyszínre (Pusztabarcs). Pesty 2001, 39–42.

13 Pesty 2001, 39–42. „Vukovári mező, [...] még máiglan is találni templom maradványaitól téglákat, alig képes a paraszt szántani.”

14 M. Aradi 2016, 198.

15 A témáról bővebben: M. Aradi – Rózsás 1994, 95–104.

16 Adattár 383–87.

17 Jankovich-B. 1976, 6–7.

18 Barcs történetének összefoglalását, a forrásokat lásd: Rózsás 1979., Vö. Jankovich-B. 1976, 6–7.

már más helyszínen. A középkori és hódoltság kori Barcs maradványait rejtő dombon az 1970-es évek eleje óta végeztem bejárásokat, majd 1983-tól kísértem figyelemmel a homokot kitermelő bánya terjeszkedését.¹⁹ Több esetben sikerült objektumokat megfigyelnem, azaz gödrök, házak, tűzhelyek maradványait.²⁰ A Rippl-Rónai Múzeum leletmentő ásatása késő bronzkori, kelta és késő avar kori leleteket eredményezett.²¹ A lelőhely mára – mint szó volt róla – teljesen elpusztult. (4. ábra)

4. ábra. Barcs-Pusztabarcs. Gödör metszete a homokbánya falában. 2002.

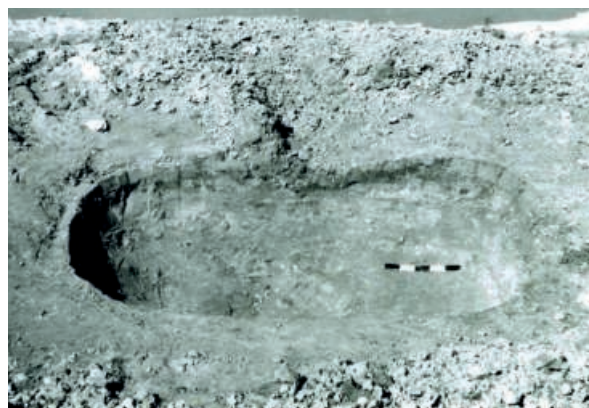
A felszíni gyűjtésből származó 13–17. századi cserepek mellett objektumokból származó leleteket is ismerünk: egy 15–16. századi gödör, egy török kori gödör és egy török kori ház zárt anyagából válogattunk. A középkori (15–16. századi) gödörben a kézi korongon készült fenék-bélyeges és gyorskorongon készült tagolt peremű fazekak, valamint sütőharangok töredékei mellett finomáraként fehér engobbal bevont, részben vörössel festett edényoldalak is voltak. (5. ábra). A hódoltsági anyagban kézi korongon készült fazekak, fogaskerékkel gazdagon díszített korsóoldalak, belül hullámvonallal díszített, illetve metszett fogógombos fedők töredékei is vannak, sőt egy-egy mázas török edény (tál és kiöntőcsöves török korsó) töredéke is előfordul. A gödöranyagban a kézi korongolt fazekak mellett írókás díszítésű tálak darabjai és egy ónmázas korsófül is megjelenik.²² (6. ábra) A hódoltsági anyag jelentőségét részben az adja, hogy a közeli oszmán erősség leleteivel egyeznek, ami a település és a vár kapcsolatára utal.²³ Az egyéb leletek közül említést érdemel egy nagyméretű horog, mely a közeli Szilitanya lelőhelyen talált szigonnyal együtt a drávai halászat korai emléke.

Barcs–Szili-tanya

A lelőhely Barcstól nyugatra 3,5 km távolságban, Pusztabarcs közelében, attól északnyugatra, egy egykori

5. ábra. Barcs-Pusztabarcs. 15–16.sz-i gödör kibontva. 1996.

6. ábra. Barcs-Pusztabarcs. Hódoltság kori gödör kibontva. 1999.

Dráva-ág mellett lévő, ma már elbontott tanya helye mellett található. Mivel a területet hosszú ideig csak legelőként hasznosították, az 1970-es évek elején bevonták a művelésbe, ennek nyomán gazdag leletanyag került elő a területen, az őskortól a római koron át a 16. századig terjedő időszakból. A lelőhely a Dráva egyik, a 18. század végén levágott kanyarulatának részben már feltöltődött, csak időszakosan vízzel borított maradványa mellett található. A hely másik neve Netecs, mely a horvát eredetű *ne teče* – „nem folyik” szóból származik. Kérdéses, hogy a faluhelyet összefüggésbe hozhatjuk-e az e tájon 1495-ben említett *Nethech* faluval.²⁴

1979-től végeztem a lelőhelyen bejárásokat, mely eredményeként jelentős és változatos kerámiaanyag került elő. Változatos fazékperemeket és fedőmaradványokat, színes mázas majolikátöredékeket, vörössel festett vászonedények és fehér engob bevonatos pohártalpak darabjait, továbbá nagyszámú agyaggolyót gyűjtöttünk. Az egyéb leletek közül számos vaseszközt (kések, szigony stb.), címeres bronztöredéket, gótikus tollas buzogányfejet, bronz övcsatot kell megemlítenünk.²⁵ Különleges darab egy bepecsételt rozettákkal díszített, török kori cseréppipa.

¹⁹ Az 1983-ban nyitott homokbánya a már megszűnt Mészahomok Téglagyár anyaggyerő helye volt.

²⁰ Adattár 387–87.

²¹ Honti Szilvia leletmentése, 1988. Adattár 1049–97.

²² Rózsás Márton leletmentése. Adattár 1038–96, 1126–99, 1135–99.

²³ Kovács – Rózsás 2010, 621–642.

²⁴ MNL OL DL 20306.

²⁵ Adattár 385–87.

Barcs–Szelistye

A lelőhely Barcs belterületén található, a mai Jókai M. utca–Petőfi S. utca–Széchenyi utca–Kossuth Lajos utca–Mátyás király utca és a Rinya patak által határolt területen. Az 1866. évi kataszteri térképen *Selistje* néven szerepel.²⁶ A terület napjainkban nagyrészt már beépített, de a művelt részeken, elsősorban a kertekben apró késő középkori kerámiatöredékek gyűjthetők.²⁷ A meghatározható leletanyagban többségében tagolt fazékperemek találhatók, az egyiken bekarcolt X jel látható. A finomkerámia közül kiemelhetjük egy engobos kancsó fonott technikával készített fülét (18. tábla 8.). A lelőhely azért is figyelemreméltó, mert Barcs belterületén jelenleg ez az egyetlen régészeti-egyenértékesítő középkori faluhely.²⁸ A leletanyag alapján úgy tűnik, hogy a település a 16. század első felében pusztult el. A területtől északra (kb. 500 m-re), a Deák Ferenc utca 21. sz. ház telkén 1974–1977 között melléklet nélküli sírokat találtak. Talán itt kereshetjük a falu temetőjét (?).²⁹

Komlósd–Szőlőhegy II.

Komlósd temetőjétől északra, a Malomárok árterébe nyúló félsziget fennsíkján az őskor több korszakának leletei mellett egy 13–16. századi település nyomai is előbukkantak. Komlósdot a 15. században a Marczaliak, majd a Báthoryak birtokolták, az oszmán kori magyar és török összeírásokban is szerepel. 1561–1582-ben pusztta. 1598-tól – Barcsához hasonlóan – Nádasdy Ferenc birtoka.³⁰ A lelőhely mellett lévő, valószínűleg kora újkori, őrhelyként funkcionáló kis földvárát („Báthory-domb”) részben már elhordták.³¹ A településhelyen 1979-től gyűjtött anyag kisebb része Árpád-kori, nagyobb része a 14–16. századra jellemző kerámia, különböző fazekak peremei (egy darabon bekarcolt X jel), vörös festéssel díszített edényoldalak, és néhány színes mázas fajansztöredék. Az egyéb leletanyag között kisebb bronztárgyak, kések fordulnak elő.³² A település a hódoltság korában a leletanyag alapján nem élt (vagy alig vegetált).

Barcs–Somogytarnóca, Kistarnóca

Barcs–Somogytarnóca határában, a mai Kistarnóca-pusztától keletre, a Kapaszkodó-folyás melletti földnyelven középkori, késő középkori település nyomai kerültek elő, talán az 1467-ben említett *Kystharnocza* falut kereshetjük itt.³³ A falu egyike azon kevés településeknek, melyek élete valószínűleg folytatódott a török korban, ezt a leletanyag is megerősíteni látszik. A terület keleti részén lévő kiemel-

kedesen, a szántásban intenzív téglá- és habarcstörmelék, sok mésszel rakott alapfal-maradványok, emberi csontok jelezték a feltételezhető templom helyét. A területet ma telepített erdő borítja.³⁴

A leletanyagra – a nagyon kevés Árpád-kori cserép mellett – leginkább a 15–16. századba sorolható egyszerűen tagolt fazékperemek a jellemzők, közülük említést érdemelnek azok, melyeket hullámvonallal és pontbeszúrással, illetve hullámvonal köteggel díszítettek. Kisebb számban jelen vannak az engobos és a vörös festésű asztali kerámiák töredékei is. A hódoltság korát idézi egy török talpas tál peremtöredéke, valamint a redukált égetésű korsó- és egy korra jellemző fedőtöredék. Az egyéb leletek közül egy vas buzogányfejet, kést és lakatokat emelhetünk ki. 1982-ben, a terepbejárás idején, egy kisebb területen jelentős mennyiségű vassalakat is megfigyeltünk.³⁵

Barcs–Somogytarnóca, Alsógyörgyös

A lelőhely Barcs–Somogytarnóca felől északnyugatra, az alsógyörgyösi sertésteleptől északkeletre, a Györgyös-patak egykori – a terepbejárás idején (1979) még élő – két ága közötti részen (akkor homokbánya) terült el, ma már nagyrészt elpusztult. A neolitikumtól a 16. századig terjedő, különböző régészeti korszakok leletanyaga volt gyűjthető.³⁶ Valószínűleg az 1467-ben *Kystharnocza*val együtt említett Györgyös falu állhatott itt.³⁷ A lelőhelytől dél-nyugatra, csekély távolságra található az ún. „Törökdomb”, ahol 1973-ban melléklet nélküli sírok kerültek elő homokbányászat közben.³⁸ A lelőhelyen az Árpád-kori kerámia mennyisége is jelentős, melyek a területen végzett homokbányászat és tereprendezés során bukkantak elő. Néhány esetben ezeket egy-egy objektumhoz kötődően is sikerült megmenteni.³⁹ A 15–16. századi kerámia az előbbieken tárgyalt lelőhelyek anyagával teljes hasonlóságot mutat.

Barcs–Drávaszentese, Kenderföld

Barcs–Drávaszentese, a Györgyös-patak hídjától északra, 500 m-re, a patak jobbpartjára lejtő hajlaton őskori és középkori telepnyomok találhatók. Jankovich-B. Dénes egyik feltételezése szerint az írott forrásokban a 13–16. században említett *Zederegh/Zederygh* falu helye lenne.⁴⁰ A késő neolitikumtól a 16. századig terjedő, különböző régészeti korszakok anyagát 1979-től gyűjtöttem a felszínen.⁴¹ Ezekből említésre méltó egy késő középkori fenékbélyeges fazékalj és egy perembélyeggel ellátott bécsi grafitos fazék pereme. A lelőhely mellett, a Kenderföld délnyugati részén, a patak árteréből kiemelkedő természetes, de vélhetőleg védelmi célokra átalakított kisebb domb található. Talán eredetileg a középkori településhez kapcsolódó váracska lehetett itt, melyet a kora újkorban feltehetően őrhelyként még használhattak. Leletanyag nem található rajta, a domb egy részét az idők folyamán elhordták.⁴²

26 Pesty 2001, 39–42. „Mező Szelistye onnét vette nevezét e szántó dűlő, mert Szelo falu horvátul török lakhely volt, török uralkodása alatt”. Lásd még: „Barcs múltjából”. Drávavölgye. 1926.04. 25. – Barcs 1866. évi színes birtokvázlata. Dráva Közérdekű Muzeális Kiállítóhely. Tört. Gyűjt. Ltsz. 90.192.1.

27 Dráva Közérdekű Muzeális Kiállítóhely. Régészeti Gyűjt. Ltsz. 99.7.1–27. 2014-ben, közműárok áása során újabb középkori leletek kerültek elő.

28 1963-ban, az egykori Bajcsy-Zs. E. u. 31–33. sz. házak kertjeiben is gyűjtöttem szóróanyag középkori kerámiatöredékeket, ezek azonban néhány darab kivételével mára elvesztek.

29 Adattár 328–87.1/4.

30 Jankovich-B. 1976, 13.

31 A terület történeti forrásairól és a várról lásd Magyar–Nováki 2005, 82.

32 Adattár 328–87/20/2.

33 MNL OL DL 88.444

34 Adattár 328–87.

35 Rózsás 2018, 313.

36 Adattár 390–87.

37 MNL OL DL 88.444

38 Rippl-Rónai Múzeum adattára. VI/24/1–3.

39 Dráva Közérdekű Muzeális Kiállítóhely. Régészeti Gyűjt. Leltározatlan.

40 Jankovich-B. 1976, 8–9.

41 Adattár 328–87/18.

42 Rózsás 2006b, 247–252.

A kerámialeletek általános jellemzői

A tárgyalt lelőhelyek leletei egy viszonylag kisebb térség kerámiahasználatát, kerámiaművességét reprezentálják, ami – a sok hasonlóságot, egyezést is figyelembe véve – alapot ad arra, hogy az anyagot egyben értékeljük. Szembetűnő, hogy a vizsgált lelőhelyek többségének anyagában funkcionálisan és tipológiailag is nagyrészt megegyező kerámiák fordulnak elő, ami talán a készítési, illetve a beszerzési hely azonosságára is utalhat. Számos töredéknek a petrográfiai vizsgálata is megtörtént, melyek nyersanyaga a Dráva-vidékre jellemzően nagy változatosságot mutat.⁴³

Főzőedények

A 14–15. századra jellemző főző- és tárolóedények (elsősorban fazekak) többnyire barnás-szürke, szürke, narancs vagy téglaszínűek, anyaguk a Dráva-mentére jellemző, folyami eredetű csillámos, szürke homokkal kevert. Technikailag jól kivitelezettek, bár még lassú korongon készülhettek – erre utal a fenékbélyeg, illetve az ugyancsak gyakran előforduló, a korongra tapadást megakadályozó homok alászórás vagy alátét nyoma. Az edények teste kihasasodó, talpuk szűk, némely darab a vállnál a legszélesebb. Peremük általában egyszerűen, sekélyen tagolt, belső részük fedőhöz igazított, átmérőjük változó. A perem külső részén olykor egy- vagy többsoros hullámvonal, rádlizás, betűzdelt pontsor, néha a kettő kombinációja alkotja a díszítést (1. tábla 2, 3.) (3. tábla 3.) (22. tábla 2, 3, 5.). Kisebb számban előfordul az ujjheggyel benyomva díszített perem is (2. tábla 6.) (6. tábla 8, 10.) (16. tábla 2, 4, 5.). Díszítésük a vállon kezdődő, és a testen körbefutó csigavonal, olykor hullámvonallal kombinálva. A rádlizott díszítés ritkább (4. tábla 5.) (22. tábla 1, 6.) (23. tábla 4.). A fazekak egy része teljesen dísztelen, de előfordul a bordázott test is. A nagyméretű tárolóedények anyaga durvább, a soványítást apró szemű sóderrel vagy közúzalellyel végezték.

A 14–15. századi anyagban markánsan elkülönülő csoportot alkotnak azok a fazéktöredékek, melyek anyagukban, de főként formájukban és készítés-technikájukban is különböznek a fenti típusoktól. Ezek csaknem valamennyi tárgyalt lelőhely anyagában megtalálhatók, de számuk az egyéb töredékekhez mérten jóval kisebb. A töredékek színe barnás vagy szürkés, színük néha kívül-belül eltérő, anyaguk finom vagy durvaszemű csillámos homokkal kevert, falvastagságuk egyenetlen. Jellegzetesen széles, enyhe ívben, vagy olykor szögben kihajló peremük alig vagy egyáltalán nem tagolt, a perem éle hornyolt, a perem belső része néha többszörösen is síkozott. Átmérőjük 15–20 cm körüli. Fedőhorony ritkábban fordul elő rajtuk. A perem és a „nyak” találkozásánál olykor sekély árkok fut körbe. Valamennyi darab kézi (lassú) korongon készült, a hurkatechnika nyoma több töredéken felismerhető. Zömében dísztelenek. Talpukon legtöbbször homok alászórás nyoma, olykor kereszt alakú fenékbélyeg is van (2. tábla 7.) (4. tábla 9.) (8. tábla 8.) (14. tábla 4, 5, 7, 8, 9.) (18. tábla 3.) (19. tábla 4.) (21. tábla 2.) (23. tábla 5.). Több lelőhelyen előfordulnak nagyon hasonló, közel

azonos peremkiképzésű darabok, melyek talán egyazon műhely termékei lehetnek (4. tábla 9.) (14. tábla 4.) (18. tábla 3.).⁴⁴

Különleges darabok azok a mindkét fazéktípusnál előforduló peremtöredékek, melyek belső felén bevágott vagy bekarcolt, egy vagy két X alakú jegy található. Ezeket ron-táselehárító jegyként, tulajdonjegyként, de akár mester- vagy műhelyjegyként is értelmezhetjük (18. tábla 7.) (19. tábla 2.).⁴⁵ A peremek élén ritkán – feltehetően díszítő funkcióval – X alakú, vagy szabálytalan bevágdosás látható (3. tábla 2.) (9. tábla 8.). Minden lelőhelyen előfordulnak egy sajátos javító technika nyomait mutató töredékek. A repedt fazekak falát a repedés két oldalán átfúrták, majd valószínűleg dróttal összehúzták (4. tábla 3.) (20. tábla 12.).

A 16. század első felére keltezhető, gyorskorongon készült fazekak vékony falú, sárgás színű, jól korongolt és égetett darabok. Keskeny peremük vagy többszörösen, néha élesen tagolt, vagy íveltlen aláhajló, alávágott. Tes-tük tojásdad, az alj felé szűkülő, vállukon olykor finoman bordázottak. Talpukon többnyire látható a korongról való levágás nyoma. Általában dísztelenek, de szabálytalan, vagy ívelt vonalakból álló vörös festés előfordul (2. tábla 10.) (24. tábla 6, 7.) (2. tábla 5, 10.) (3. tábla 1, 2.) (6. tábla 4, 9, 11.) (8. tábla 4.) (9. tábla 4, 6.) (17. tábla 1–11.) (18. tábla 10, 11.) (20. tábla 5, 7, 8, 10–15.) (22. tábla 7, 8.) (23. tábla 9, 10, 11.). Mázas darabot nem találtam.

A hódoltság kori fazekak többsége az ún. „balkáni jel-legű” kerámia körébe tartozik, különböző méretű fazekak perem-, fal- és talptöredékei kerültek elő. Valamennyi da-rab kézi korongolással készült, színük a feketétől a sötét-barnaig változik, anyaguk durvaszemű homokkal kevert. Jellemzőjük a kihajló, egyszerűen tagolt, fedőhoronnyal ellátott perem, a szűk nyak és az erőteljes váll, a széles talp. Többségük dísztelen, néhány darabnál a vállon csigavonal fut körbe. A kisebb méretű példányoknál előfordul a vállon bekarcolt hullámvonal, olykor a két elem kombinációja is (11. tábla 1, 2, 3.) (12. tábla 1, 2.).⁴⁶

Fedők

A késő középkori fedők két típusát lehet megkülön-böztetni. Az egyik kézi korongon formált, barnás, homok-kal erősen kevert anyagú, durva kivitelű, csonkakúp ala-kú. Felületük sem kívül, sem belül nincsen jól elsímítva. A fedő gombja mindig lapos, korong alakú (2. tábla 9.) (14. tábla 3.) (22. tábla 13.). A másik, későbbi típus la-pos, tányérszerű, szürkésbarna vagy sárgás színű, jól korongolt. Ezek már gyorskorongon készültek, anyaguk finom homokkal kevert, felületük kívül-belül egyformán el-símított, díszítés nem található rajtuk. Peremélük belül, de olykor kívül is hornyolt (6. tábla 1.) (14. tábla 2.) (20. táb-la 6.). A levágás nyoma a fedőgomb tetején látható, tehát a fedő palástját a gombra építve húzta fel a fazekas.

A hódoltság kori fedőtöredékek többsége a kézi ko-rongon készült, harangos testű, belül simított, kívül szik-kadt állapotban késsel formára faragott balkáni típusú fe-

44 Hasonlókat közöl S. Salajic 2010, 353–359.

45 Rózsás 1993, 50–58.

46 A hódoltsági területek kézi korongolását kerámiájára az 1950-es évek-től figyelt fel a szakma, elsősorban Fehér Géza és Gerő Győző kutá-tásai nyomán. Fehér 1959, 103–151., Gerő 1975, 200.

dők csoportjába tartozik. Anyaguk finom homokkal kevert, színük a barnától a kormos-feketéig változik. Díszítésük a palást ferdére vágott pereme mentén belül bekarcolt, egy vagy többsoros hullámvonal. Fedőgombjuk sajátos, a téglatest vagy kocka alakú gomb felső lapjának két oldalból félszázaz állapotban V alakú szeletet vágtak ki, majd a két oldallapot átfúrták. Ez az átfúrás olykor csak jelképes, mivel a két oldalról megkezdett furat néha nem ér össze.⁴⁷ Találunk olyan fedőgombokat is, melyeknél fordított csonkakúpból négy vagy öt kimetszéssel kereszt vagy csillag alakot alakítottak ki (11. tábla. 7, 8, 9.) (12. tábla 3.) (22. tábla 10, 14.).

Asztali edények – ivóedények, tálasedények

A 14–15. századi asztali (tálaló és étkező) edényeket leginkább korsók, kancsók és poharak (kupák) töredékei képviselik. A korsótöredékek anyaga barnás színű, anyaguk finom homokkal kevert. Felületük fehér engobbal bevont, melyen vörösbarna és fekete színekkel felvitt, geometrikus mintájú festés nyomai láthatók (3. tábla. 10.) (5. tábla. 5, 6, 7.) (15. tábla. 4–11.). Az ivópoharak és kupák egy része tört-fehér színű, finom, kaolinos anyagból készült. Tojásdad alakú, finoman bordázott testük csonkakúp alakú talpon áll. Némely darab rendkívül vékonyfalú. Ugyanez az alak barnás anyagból is előfordul, díszítésük is hasonló. Valamennyi példány gyorskorongon, korongról levágva készült (2. tábla 14, 15, 16.) (3. tábla 4.) (9. tábla 2, 11.) (15. tábla 15, 16, 17.) (21. tábla 9, 12, 13.).

Külön csoportot alkotnak a drapp színű, finom iszapolt anyagból készült, kívül tört-fehér színű bevonattal (engobbal) ellátott poharak vagy kupák (esetleg kancsók). Az előkerült töredékek egy öblös szájú, enyhén behúzott peremű, ballusztéres (tagolt) testű edényt valószínűsítenek, melyek közül többet füllel is elláttak. A fülek többnyire téglalap keresztmetszetűek, de egy különleges, fonott darab is előkerült (18. tábla. 8.). A talptöredékek, és a gondos kivitel, az egyenletes falvastagság alapján ezek az edények is gyorskorongon készültek (2. tábla 11, 12, 13.) (3. tábla 5.) (5. tábla 1, 3, 4, 8.) (9. tábla 3.) (21. tábla 14.).⁴⁸

A hódoltság kori korsótöredékek egy része redukált égetésű, matt felületű, hornyolt füllel ellátott edényekhez tartozik, csupán egyetlen oldaltöredék van, melynek felülete fémesen csillogó. Viszonylag hosszú nyakuk sima vagy bordázott, a fül csatlakozásánál gallérszerűen kiszélesedő. A korsók díszítése a vállon körbefutó széles, párhuzamos vonalakból álló vonalköteg, felette befésült, függőnyíves hullámvonal-köteggel. Egy váltötöredéken két sorban benyomott fogaskerék díszítést találhatunk. Az olykor aszimmetrikus keresztmetszettel készült hornyolt (osztott) szalagfülek a szájperem alatti éles bordából indulnak, és a vállra támaszkodnak. Ugyanez a korsóforma tégl- és vörösbarna színű, homokkal soványított anyagból is jelen van a leletek között. A fülek kiképzése is hasonló, de ennél a csoportnál a széles, alig osztott (hornyolt) szalagfülek is megjelennek. Díszítésük néhány töredék alapján a szürke anyaggal megegyező, a vállon két széles vonalköteg között befésült

hullámvonal. Mindkét csoport gyorskorongon készült, erről tanúskodnak a talptöredékeken látható levágásnyomok (11. tábla 10, 11.) (12. tábla 7, 9.) (22. tábla 11, 12, 15.).

A hódoltság kori korsók egy speciális csoportját alkotják a fogaskerékkel gazdagon díszített (rádlizott) díszítésű darabok, ezek az ún. „bosnyák” korsók töredékei. Ilyen korsók elsősorban dél-dunántúli, oszmán fennhatóság alatt álló lelőhelyekről, így a közeli oszmán várból is ismertek.⁴⁹ A rádlizott minta egy- és többsoros (kötegett) változatban alkot mintát az edény testén, de előfordul fülön is (11. tábla 4, 5, 6.). A jellegzetes, kiöntőcsöves mázas török korsókat egy kis zöld mázas töredék képviseli (12. tábla 8.).⁵⁰

A terepbejárások és kisebb leletmentések során előkerült leletek közül – kis számuk ellenére is – kiemelkednek a 17. századi színes mázas tányér- és táltöredékek. Ezek többsége Barcs–Pusztabarcsra, egy zárt hódoltság kori gödörből került elő.⁵¹ Mindössze egy tányér volt kiegészíthető, ez kívül mázatlan, belül barnás mázzal borított, melyen fehér és zöld mázzal írókázott díszítést találhatunk (7. ábra). Egy töredéken sárgásbarna mázon fehérrel írókázott díszítést találhatunk, ennek fő motívumai dupla fehér vonal, és kacsok közötti száron ülő rácsozott levél vagy „szirom” (13. tábla 2.).⁵² Egy további darabon festett motívumot találhatunk: fehér engob alapon vörösbarnával kontúrozott, egymással szembenálló háromszögeket, melyeket vörösbarnával és zölddel rácsoztak be. (13. tábla 4.) Egy újabb töredéken, barna alapon írókázott fehér indák és pontsor látható (13. tábla 1.) Egy nagyméretű írókázott tálnak már csak az erősen lekopott mázú töredékei maradtak meg,

7. ábra. Barcs-Pusztabarcs.
Tányér hódoltság kori gödörből. 1999.

49 Kovács 1998.

50 Gaál 2012, 255–317.

51 Rózsás 2006a, 11–43.

52 A barcsi török palánkvár árkából a 17. sz. végére és a 18. sz. elejére datálható hasonló darabok kerültek elő. Kovács 1998, 16. kép. A 2003. évi ásatás során is találtak ilyen díszítésű táltöredékeket a 17. századi pusztulási rétegben.

47 Feltételezhető, hogy a fedő két ujjal (hüvelyk és mutatóujj) történő felemelését segítették elő ezek az össze nem érő befúrások.

48 Osztrák import kerámiának határozza meg: Čimin 2008, 261.

melyeken a mintának csak csekély maradványai láthatók (13. tábla 6.).⁵³ Eltérő típusú egy kisméretű, homokkal kevert anyagú tál, mely belül sárgászöld, érdes felületű, és egyenetlenül felvitt mázzal borított (13. tábla 5.). Egy másik, gömbszelet alakú tál vagy csésze pereme ívelten befelé hajló, kívül a perem éle alatt két hornyolattal tagolt, belül a világos engobon szürkészöld és barna márványozott festés található, mely valószínűleg import. (13. tábla 3.).⁵⁴

Import kerámiák

Négy lelőhelyen kerültek elő olyan késő középkori kerámiatöredékek, melyek a mindennapi használatra szánt falusi háztartási kerámia szintjét meghaladják és a környéken mindenképpen ritkaságnak számítanak. Barcs–Szilítanya lelőhelyről említhető egy kék és egy színes mázas majolikátöredék (gyertyatartó korong) (15. tábla 1–3.).⁵⁵ valamint egy kívül sárgászöld mázzal bevont, pecsételt díszű pohár peremtöredéke (15. tábla 2.). Drávaszentese–Kenderföldről egy grafitos anyagú osztrák fazék-peremtöredék benyomott bélyeggel (24. tábla 9.).⁵⁶ Barcs–Pusztabarcsról zöld mázas, rombusz alakú pecsétékkel és plasztikus fonattal díszített edények (talán poharak) töredékei ismertek (5. tábla 2.). Komlósd–Szőlőhegy II. lelőhelyen egy színes mázas – talán itáliai – majolika tál peremtöredéke került elő (20. tábla 1.). Jelen tanulmányunk lelőhelyei között most nem szerepel, de e körben mégis meg kell említenünk a Barcs-tól mintegy 20 km-re fekvő Istvándiban előkerült losticei pohár töredékét. A hódoltság anyagból kiemeljük a korábban említett, márványos díszítésű kisebb tálat, mely stájerországi-ausztriai import lehet.⁵⁷

E kerámiatöredékek Dél-Somogyból újdonságnak számítanak a kutatás számára, de előfordulásuk mégsem meglepő a térségben. A Dráva északi oldalán fontos kereskedelmi utak haladtak a középkorban és a török korban is, egyrészt Stájerország-Ausztria, másrészt Itália felé.⁵⁸ Talán e kereskedelem szerény emlékei a szóban forgó kerámiatöredékek.

Egyéb kerámiatárgyak – sütőharangok, pipák, agyaggolyók

Sütőharangok

A balkáni hagyományú sütési mód eszközei, a sütőharangok töredékei a legtöbb lelőhely anyagában előfordulnak, arányuk változó. A hódoltság előtt is használatban voltak a térségben, részben a szlávok lakta településeken. A bemutatott töredékek a Barcs–Pusztabarcsi 15–16. századra datálható, zárt gödör anyagából valók. Anyaguk durva, homokkal kevert, a palást kívül elsímított, belül apró

kavicsal vagy kőzúzalékkal betapasztott. A harang tetején vaskos fül található, mellette a sütés közben keletkező gőz eltávozását segítő furattal. Említésre méltó, hogy ezek a késő középkori darabok különböznek a pelyvás soványítású, vaskosabb hódoltság koriaktól (10. tábla 1-4.).⁵⁹

Pipák

Pipák Barcs–Pusztabarcsra és Barcs–Szilítanyára lelőhelyeken kerültek elő, mindkettő a hódoltság korára, a 17. századra keltezhető. A pusztabarcsi zöld mázas, plasztikus fenyőág-motívummal díszített, egészen közeli párhuzama a belgrádi várból ismert, 17. századi rétegből valónak.⁶⁰ A szilítanyai mázatlan, felületét több küllős kerek formázó pecsét (műhelyjegy) díszíti, melyekkel teljesen egyezőek egy, a közeli Raholca (Ruzica) várából közölt, 16–17. századra keltezett pipa pecsétjei.⁶¹ (8. ábra)

8. ábra. 17. századi pipák Barcs-Pusztabarcsról és Barcs-Szilítanyáról.

Agyaggolyók

Különleges rendeltetésű kerámiatárgyak a valamennyi lelőhelyen előkerült, égetett agyaggolyók Barnás színű, iszapolt anyagból készültek, alakjuk a majdnem szabályos gömbtől a tojásformán át a kettős kúposig terjed, átmérőjük 3–6 cm. Egy-egy lelőhelyen számuk változó, néhány darabtól a százas nagyságrendig szóródik. (17.

⁵³ A táltípust a hódoltság korához köti: Gaál 1985. 89. Ezt a színösszeállítású kerámiát korstílusként a 17. századra datálja: F. Lajkó 2003. 422.

⁵⁴ A 2003. évi barcsi várasatás leletei közt hasonló díszítésű tányér töredéke is van, mely a rétegvizonyok alapján a 17. század derekáról származhat. A lenti várból a 17. század utolsó évtizedeire datálva közelnek hasonló mázzal díszített kupát. Závodi 2003, 179. (6. kép 6).

⁵⁵ Hasonló, de még félkész állapotban lévő, máztalan darabokat talált Pécsen Kárpáti Gábor az 1980-as években. Lásd: Hancz–Varga 2013. 30–31.

⁵⁶ Holl 1963. 335–394.

⁵⁷ Gy. Kovács et al. 2014, Fig. 6.9., Kovács 2012, 1–3. 2. kép

⁵⁸ Szakály 1973. 55–112.

⁵⁹ Kovács 1998, 155–180.

⁶⁰ Ugyanezt a típust közli sárga mázzal Szekszárd-Palánkról: Gaál 2004. 281. III. t. 61.

⁶¹ Kovács–Rózsás 2014, 5. kép.

tábla 12.) Funkciójukat illetően nagy a bizonytalanság. A vasfeldolgozás kellékétől a vízforralásig terjednek az elképzelések, de döntő érv máig egyik mellett sem szól. Az általam gyűjtött darabok egy esetben vassalakkal és Árpád-kori kerámiával együtt, több esetben hamus közegekből (kemence, tüzelőhely?), késő középkori kerámia kíséretében kerültek elő (1. tábla 10.) (7. tábla) (19. tábla 9.) (24. tábla 11.).⁶²

A késő középkori és a hódoltság kori kézi korongolt kerámiák összevetése

A zárt együttesekből (objektumokból) előkerült anyagok vizsgálata alapján egyértelműen kimutatható, hogy a Dráva-vidéken, a késő középkor–kora újkor folyamán a kézi- és a gyorskorongolt kerámiák egy időben, egymással párhuzamosan használatban voltak. A helyi falusi fazekasok által is készített, kézi korongolású edények hosszú idejű készítése és használata a vizsgált területen egy helyi, területi, vagy régiót érintő sajátosságot is tükrözhet.⁶³ Barcs–Pusztabarcs lelőhelyen késő középkori és oszmán kori objektumok egyaránt előfordultak, mindkét korszak objektumaiban együtt jelennek meg kézi korongolt és gyorskorongolt fazekastermékek. A 14–15. századi kézi korongolt edények azonban különböznek a 16–17. századiaktól. Ez utóbbiak ugyanis nem a Dráva-menti késő középkori kézi korongolt kerámia jellegzetességeit mutatják, hanem a dél-dunántúli oszmán hódoltsági területen előforduló, a magyar szakirodalomban „balkáni” típusúnak vagy „délsláv”-nak nevezett kerámiákét. Megjegyzésre érdemes, hogy a zárt hódoltság kori együttesekből a hódoltság előtti kézi korongolt kerámiatípusok teljesen hiányoznak. Úgy tűnik, hogy az oszmán berendezkedést követően a késő középkori, részben talán helyi készítésű kézi korongolt kerámia háttérbe szorult, és helyét a más típusú, de ugyancsak a régióban készíthetett, oszmán kori, balkáni típusú kerámia foglalta el.

A Dráva régió késő középkori kerámiaművessége kevésbé ismert. A térség kerámiájának tágabb összehasonlító vizsgálatához, így a horvátországi kerámiakutatáshoz a tárgyalta lelőhelyek szórványleleteiből levonható következtetések minden bizonnyal hasznosnak bizonyulnak majd.⁶⁴

Összegzés

A szerző a hazai régészeti kutatások által az utóbbi időkhöz alig érintett területen, a somogyi Dráva mentén végzett terepbejárásokat. Az 1970-es évek közepén megkezdett munka eredményeként nagyszámú leletanyag került a Dráva Múzeum gyűjteményébe, mely anyag döntő többsége a mai napig feldolgozatlan. A most közzétett 8 lelőhely kerámiaanyaga korlátozottan bár, de betekintést nyújthat e régió késő középkori és kora újkori kerámiaművességébe, és lehetőséget adhat más, akár a Dráván túli vidékek kerámiájával való összehasonlításra.

Summary

The author conducted fieldwork along the Drava River in Somogy, an area that has been little affected by Hungarian archaeological research until recently. As a result of the work that began in the mid-1970s, a large number of finds were added to the Dráva Museum's collection, the vast majority of which remains unprocessed to this day. The ceramics material from the 8 sites now published, although limited, can provide insight into the late medieval and early modern ceramic art of this region and provide an opportunity for comparison with ceramics from other regions, including beyond the Drava River.

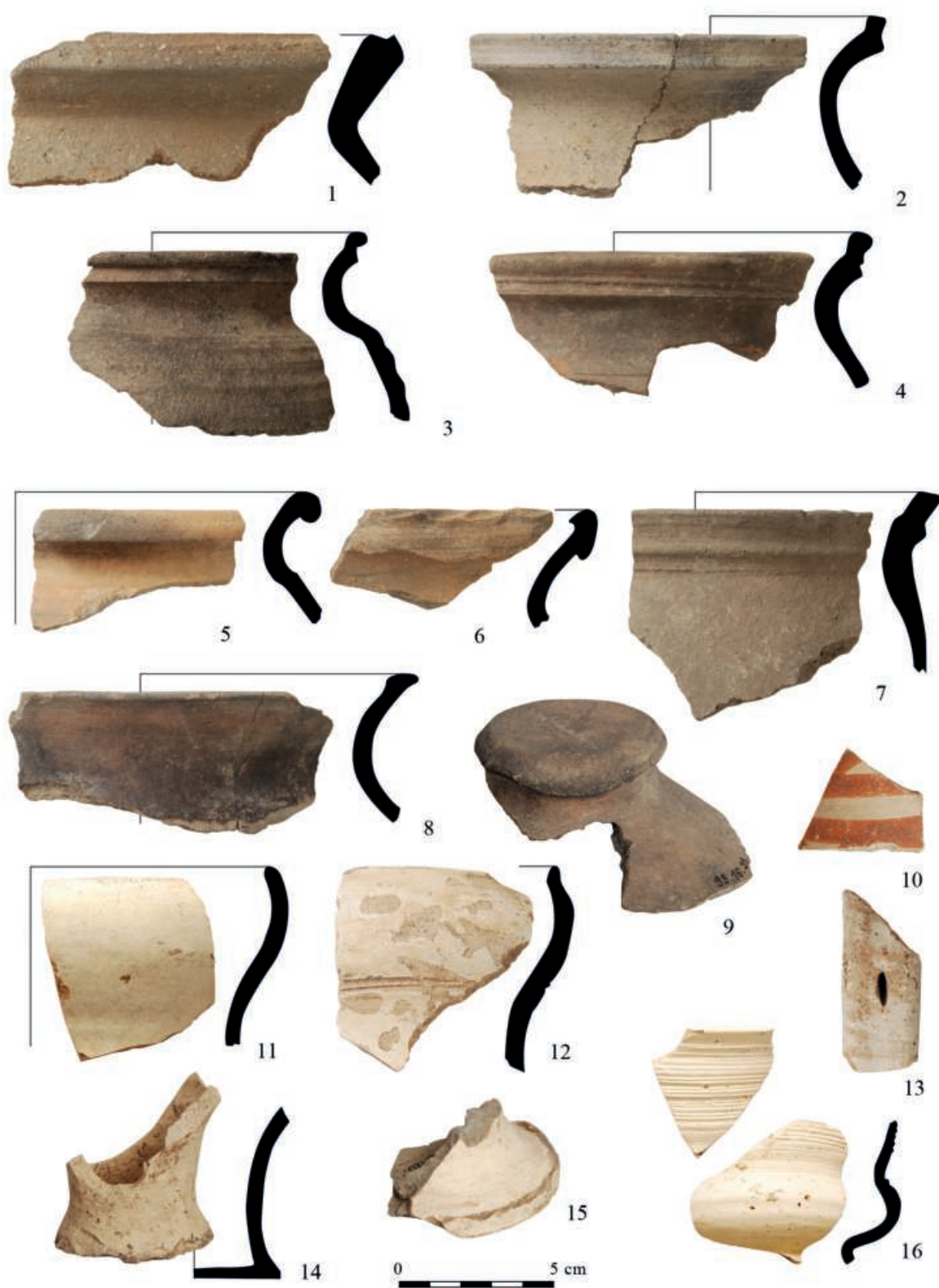
62 Kvassay 2003,143–153.

63 Erre már Kovács Gyöngyi is felhívta a figyelmet. Kovács 2003,155–176.

64 Hasonló anyagokat közül Horvátországból: Čimin 2008a, 253–266. és Uő. 2008b,121–189.

1. tábla. Barcs-Vukovári mező

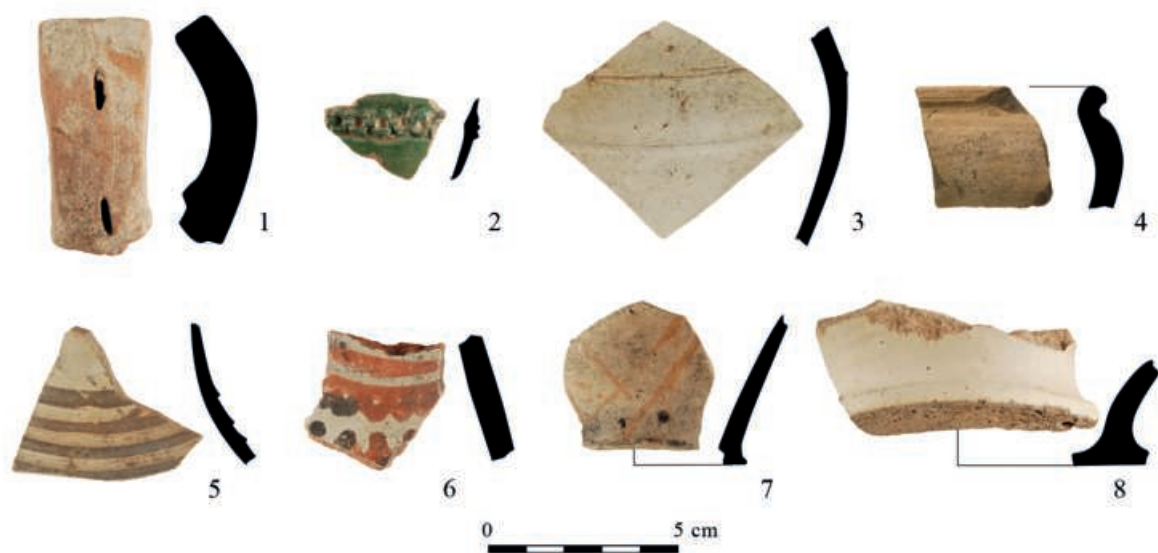
2. tábla. Barcs-Vukovári mező

3. tábla. Barcs-Vukovári mező

4. tábla. Barcs-Pusztabarcs

5. tábla. Barcs-Pusztabarcs

6. tábla. Barcs-Pusztabarcs

7. tábla. Barcs-Pusztabarcs

8. tábla. Barcs-Pusztabarcs, gödör

9. tábla. Barcs-Pusztabarcs, gödör

10. tábla. Barcs-Pusztabarcs, gödör

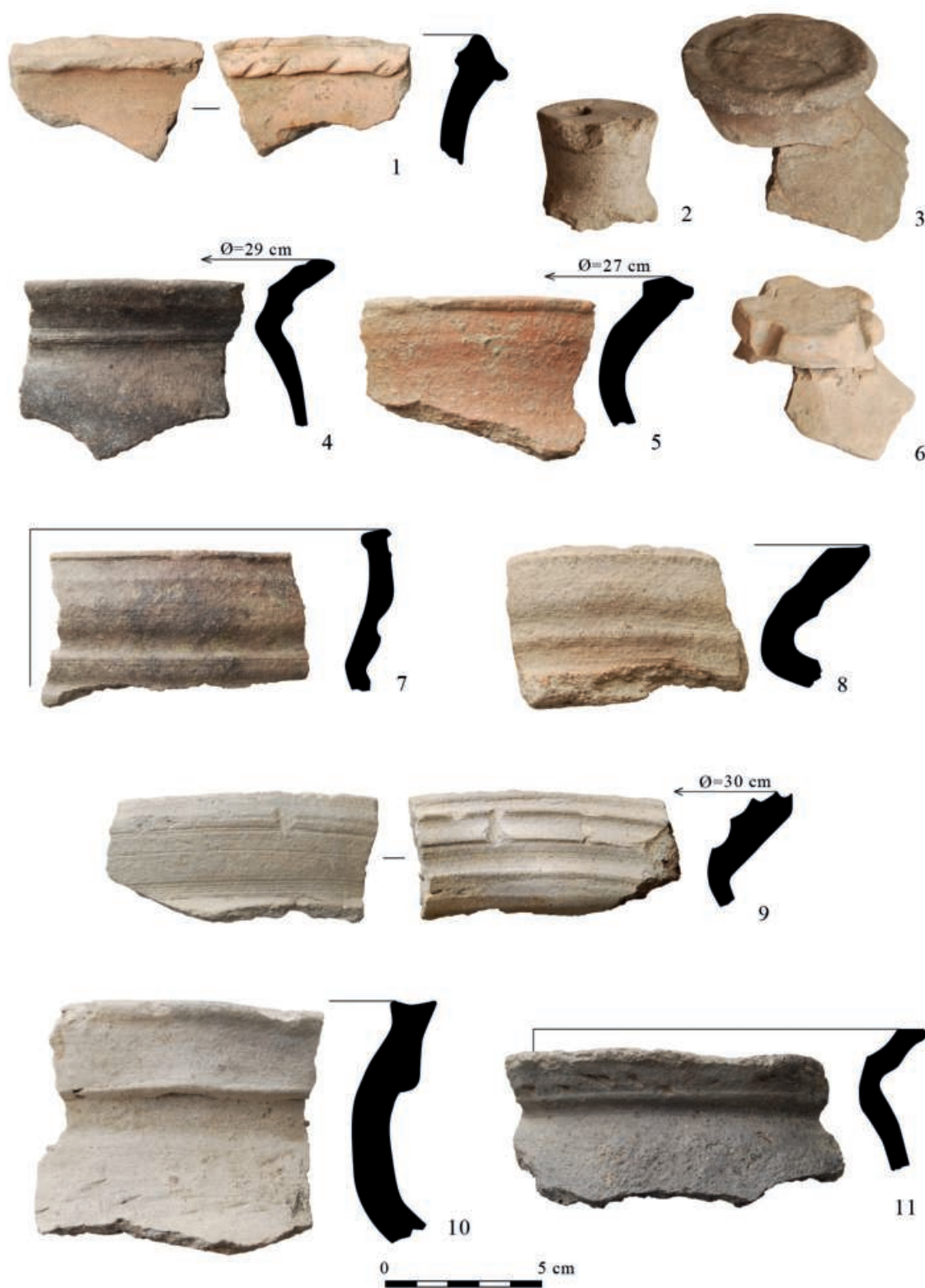
11. tábla. Barcs-Pusztabarcs

12. tábla. Barcs-Pusztabarcs, gödör

13. tábla. Barcs-Pusztabarcs, gödör

14. tábla. Barcs-Szili-tanya

15. tábla. Barcs-Szili-tanya

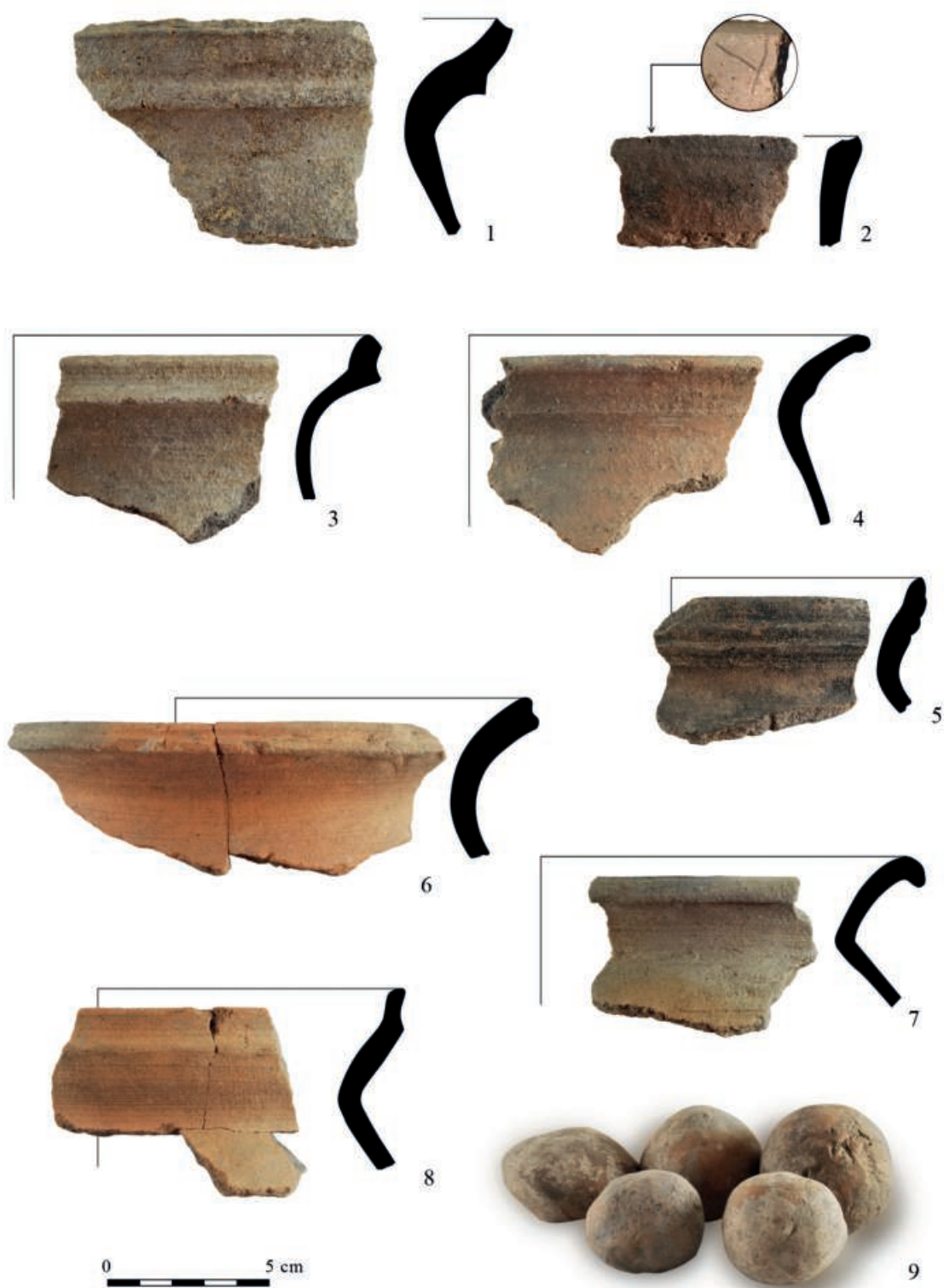
16. tábla. Barcs-Szili-tanya

17. tábla. Barcs-Szili-tanya

18. tábla. Barcs-Szelistye

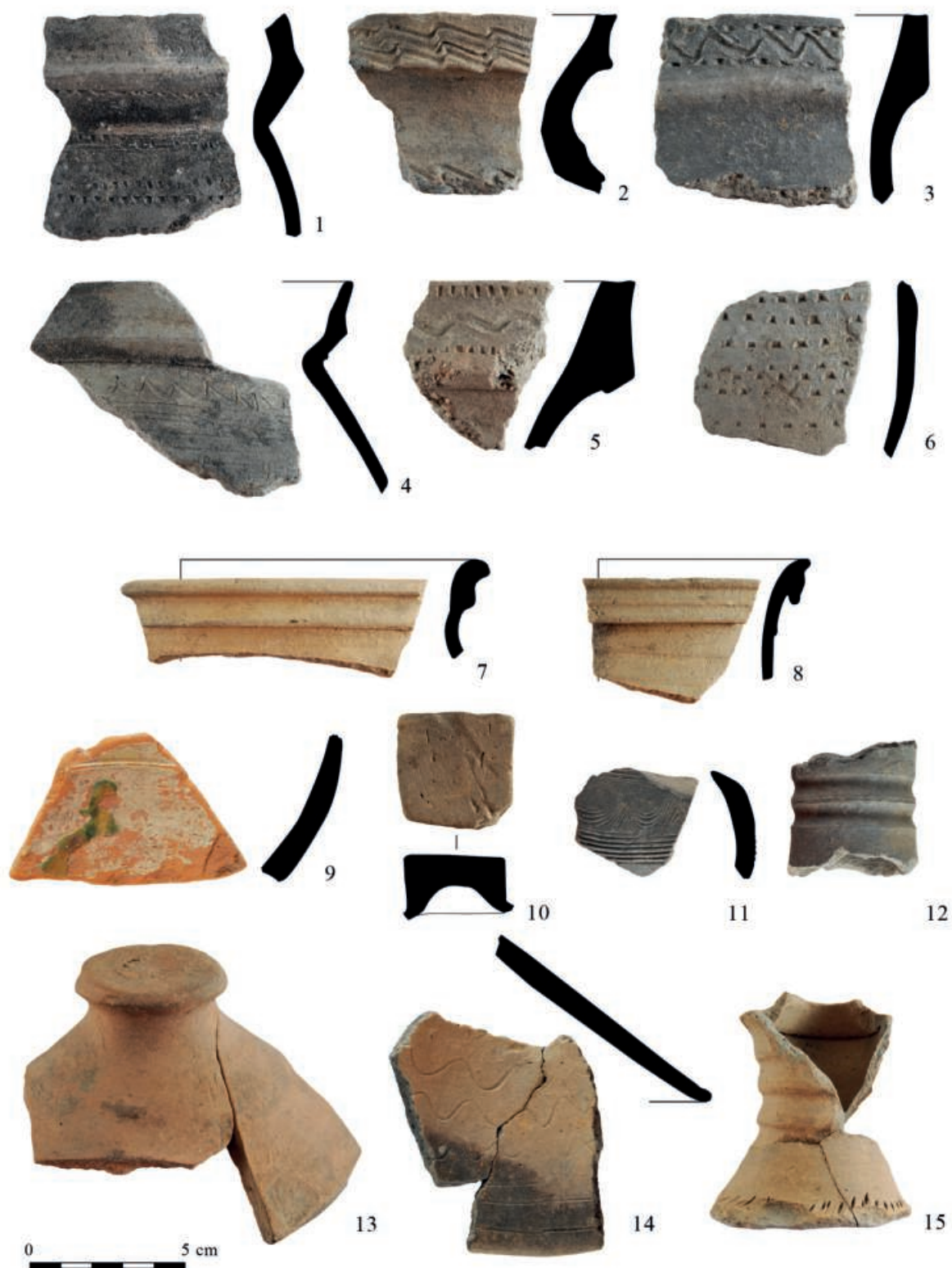
19. tábla. Komlósd-Szőlőhegy

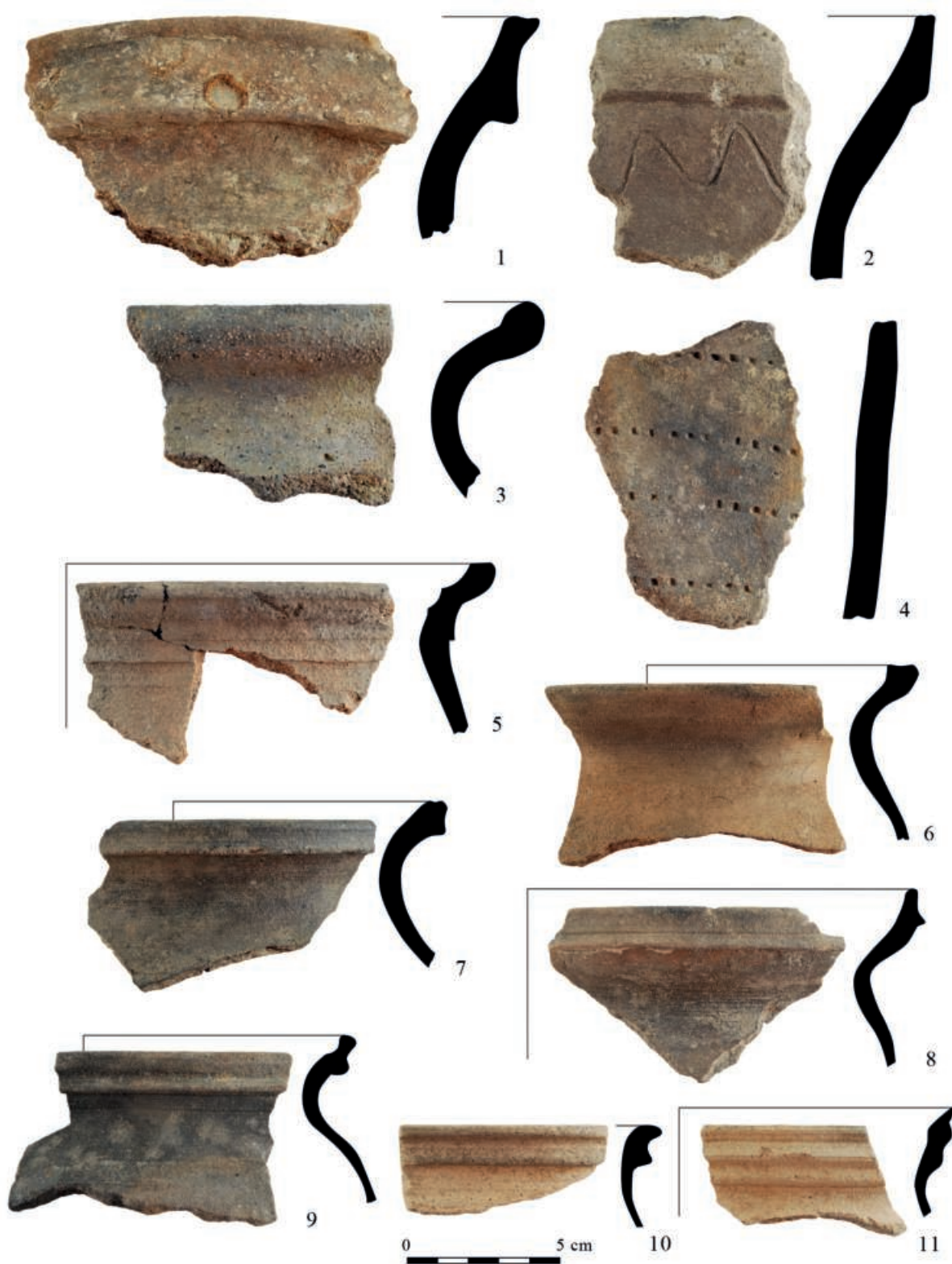
20. tábla. Komlósd-Szőlőhegy

21. tábla. Barcs-Somogytarnóca, Kistarnóca

22. tábla. Barcs-Somogytarnóca, Kistarnóca

23. tábla. Barcs-Somogytarnóca, Györgyös

24. tábla. Barcs-Drávaszentes, Kenderföld

Irodalom

- ČIMIN, R. 2008A: Neka nova saznanja o jednom srednjovjekovnom selu kod Virja. *Podravski zbornik* (2008.) 253–266.
- ČIMIN, R. 2008B: Ceramic finds from the fort of Čanjevo. *The Fortress Čanjevo - Research 2003-2007*. 121–189.
- FEHÉR, G. 1959: A Pécsi Janus Pannonius Múzeum hódoltságkori török emlékei. *A Pécsi Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* (1959) 103–151.
- GAÁL, A. 2004: Hódoltságkori cseréppipák a Wosinsky Mór Múzeum gyűjteményében. *A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve* 26. (2004) 259–296.
- GAÁL, A. 2012: Kerámia leletek a Szekszárd-palánki török palánkvár (Jeni Palanka) feltárásából III. Cserépkorsók, kanták. *A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve* 34 (2012) 255–317.
- GERŐ, GY. 1975: Die Frage der Keramik und des Ethnikums im türkischen Fundmaterial von Ungarn. In: *Urgeschichte — Römerzeit — Mittelalter. Materialien zur Archäologie und Landeskunde des Burgenlandes*. II. Schriftleitung: Hanns Schmid et al. Eisenstadt, 1985. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland. Bd. 71.) 200.
- HANCZ, E.—VARGA, SZ. 2013: *Pécs mindennapjai a török féldhold alatt*. Pécs, 2013.
- HOLL, I. 1963: Középkori cserépedények a budai várpalotából. *Budapest Régiségei* 20 (1963) 335–394.
- JANKOVICH-B., D. 1976: Adatok a Rinya-völgy középkori településtörténetéhez. *Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv* 7 (1976) 3–37.
- KOVÁCS, GY. 1998: A barcsi török palánkvár kerámialeletei. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1998. 155–180. <https://doi.org/10.54640/CAH.1998.155>
- KOVÁCS, GY. 2003: Jegyzetek a kanizsai vár 16–17. századi kerámialeleteihez. *Zalai Múzeum* 12 (2003) 155–176.
- KOVÁCS, GY.—RÓZSÁS, M. 1996: A barcsi török palánkvár (The Turkish Hoarding [Palisaded] Castle of Barcs). *Somogyi Múzeumok Közleményei* 12 (1996) 163–182.
- KOVÁCS, GY.—RÓZSÁS, M. 2010: A barcsi török vár és környéke. Újabb kutatások 1999–2009 (The Ottoman-Turkish Castle at Barcs and Its Surroundings. New Research 1999–2009). In: *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon / Archaeology of the Middle Ages and Early Modern Period in Hungary I–II*. (Szerk.: Benkő E. — Kovács Gy. MTA Régészeti Intézete: Budapest 2010, II) 621–642.
- KOVÁCS, GY. 2012: Adatok egy Dráva menti török vár kapcsolataihoz. *Magyar Régészet* 2012 ősz (2. kép)
- KOVÁCS, GY. ET. AL. 2014: Medieval and Ottoman period (14th–17th) archaeology in the Drava region, Hungary. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 65 (2014) 155–168. <https://doi.org/10.1556/Arch.65.2014.1.7>
- KOVÁCS, GY.—RÓZSÁS, M. 2014: Kora újkori cseréppipák a Dráva vidékéről. *Archaeologiai Értesítő* 139 (2014) 239–259. <https://doi.org/10.1556/ArchErt.139.2014.10>
- KREITER, A.—PÁNCZÉL, P. 2016: Petrographic analysis of ceramics from the Ottoman-Turkish fort at Barcs (Hungary) and the neighboring settlements. In: *„per sylvam et per lacus nimios”. The Medieval and Ottoman Period in Southern Transdanubia, Southwest Hungary: the Contribution of the Natural Sciences*. Edited by Gyöngyi Kovács and Csilla Zatykó. Budapest, 2016. 95–132.
- KVASSAY, J. 2003: Árpád-kori leletek Nagykanizsa–Billa lelőhelyen. *Zalai Múzeum* 12 (2003) 143–153.
- F. LAJKÓ, O. 2003: Kora újkori mázas kerámia a hódmezővásárhelyi ótemplom területéről. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Archaeologica IX.* (2003) 419–427.
- M. ARADI, CS.—RÓZSÁS, M. 1994: A középkori Valkó templomának régészeti feltárása. *Somogyi Múzeumok Közleményei* 10 (1994) 95–104.
- M. ARADI, CS. 2016: *Somogy megye Árpád-kori és középkori egyházszerkezetének rekonstrukciója. Somogy megye középkori templomainak adattára*. Kaposvár
- MAGYAR, K. 1978: A babócsai nemzetiégi központ kutatása I. *Somogyi Múzeumok Közleményei* 3 (1978) 131–153.
- MAGYAR, K. 1994: A babócsai Nárciszos-Basakert Árpád- és középkori településtörténete a régészeti kutatások alapján. *Somogyi Múzeumok Közleményei* 10 (1994) 73–93.
- MAGYAR, K. 1996: Nagyatád és környéke XI–XV. századi településtörténete és régészeti emlékei. *Somogyi Múzeumok Közleményei* 12 (1996) 113–161.
- MAGYAR, K.—NOVÁKI, GY. 2005: Somogy megye várai a középkortól a kuruc korig (Castles in Somogy county from the medieval period to the Kuruc Era). Kaposvár
- NÉMETH, P. G. 2010: A Dráva-mente felfedezése. *Somogyi Múzeumok Közleményei* 19 (2010) 44.
- PESTY, F. 2001: Somogy vármegye helynévtára. Somogy Megyei Levéltár. Kaposvár 2001. 39–42.
- RÓZSÁS, M. 1993: Perembélyeges középkori kerámiatöredékek a Dráva Múzeum régészeti gyűjteményében. *Gyökerek. Dráva menti honismereti folyóirat*. 1993 tavasz 50–58.
- RÓZSÁS, M. 2006A: Középkori és kora újkori hulladékgödörök Barcs–Pusztabarcsról. *Gyökerek. A Dráva Múzeum tanulmánykötete* 2006, 11–43.
- RÓZSÁS, M. 2006B: Kisebbségi őrhelyek és erősített templom Barcs környékén. In: *„Gondolják, látják az várnak nagy voltát...” Tanulmányok a 80 éves Nováki Gyula tiszteletére*. Budapest, 2006. 247–252.
- RÓZSÁS, M. 2018: Adatok Barcs és környéke középkori vaskohászatához. *Két világ határán. Tanulmányok a 70 éves Költő László tiszteletére*. Szerk. Varga Máté — Szentpéteri József. *A Kaposvári Rippel-Rónai Múzeum Közleményei* 6 (2018) 311–319. <https://doi.org/10.26080/krrmkozl.2018.6.311>
- SALAJIĆ, S. 2010: Srednjovjekovna nizinska utvrda u Virovitici. *VAMZ*. 3.s. XLIII. 2010. 353–379.
- SZAKÁLY, F. 1973: A Dél-Dunántúl külkereskedelmi útvonalai a XVI. század derekán. *Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv* 4 (1973) 55–112.
- ZÁVODI, SZ. 2003: A lenti vár kerámiaanyaga. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* (2003) 171–202. <https://doi.org/10.54640/CAH.2003.171>